

Från patient till medborgare

– en nationell handlingsplan för handikappolitiken

EN KORT VERSION AV REGERINGENS PROPOSITION 1999/2000:79

REGERINGSKANSLIET

Socialdepartementet

Från patient till medborgare

– en nationell handlingsplan för handikappolitiken

EN KORT VERSION AV REGERINGENS PROPOSITION 1999/2000:79

Innehåll

Förord	3
Nationella mål för handikappolitiken	4
Alla människors lika värde	6
Handikappolitiken berör hela samhället	8
Ett tillgängligare Sverige	11
Ett bättre bemötande	15
Kultur och medier	18
Utbildning	19
Arbetsmarknad	21
Habilitering och rehabilitering	22
Statsbidrag till handikapporganisationerna	23

Grafisk produktion: Svensk Information

Foto: Peter Knutson

Tryck: Graphium Västra Aros, Västerås juni 2000

Förord

Handikappolitik handlar om allas rätt att vara medborgare – att kunna vara delaktig. Att få komma in genom samma dörr som alla andra – att inte vara hänvisad ingången genom lagret, att kunna välja hur många gånger jag vill träffa min älskade utan att vara styrd av hur många färdtjänstresor som tillåts för "fritid" eller att jag ska våga ta bussen som synskadad och veta att hållplatserna ropas ut och inte behöva chansa eller fråga hela tiden – var är vi nu?

Ännu har vi inte ett samhälle där personer med funktionshinder har samma möjligheter som andra medborgare. Den nationella handlingsplan för handikappolitiken som riksdagen antagit tar ett stort steg framåt i den moderna handikappolitiken. Handlingsplanen innehåller kraftfulla insatser för att personer med funktionshinder ska få rätt till full delaktighet, ett värdigt bemötande och möjligheter att själva bestämma över sina liv.

I handlingsplanen har vi valt att prioritera tre arbetsområden de närmaste åren; att se till att handikapperspektivet genomsyrar alla samhällssektorer, att skapa ett tillgängligare samhälle och att förbättra bemötandet.

En viktig utgångspunkt är att handikapp i stor utsträckning är en följd av brister i samhället. Detta synsätt innebär att handikapp kan elimineras genom att samhället förändras. Den handlingsplan vi nu lagt fram kommer att innebära förändringar i samhället. Men vi vet också att det återstår mycket arbete innan

planen är genomförd. Vi vet att allt kan inte ske omedelbart men vi vill tydligt visa att handikappolitiken ska ha en ny inriktning. Och att ansvaret är gemensamt. Det är bara med ett gemensamt ansvar vi kan bygga ett samhälle för alla.

Lars Engqvist
Socialminister

Nationella mål för handikappolitiken

Nationella mål för handikappolitiken är:

- en samhällsgemenskap med mångfald som grund,
- att samhället utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet,
- jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder.

Det handikappolitiska arbetet ska särskilt inriktas på:

- att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället för människor med funktionshinder,
- att förebygga och bekämpa diskriminering mot personer med funktionshinder,
- att ge barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder förutsättningar för självständighet och självbestämmande.

Riksdagen antog den 31 maj 2000 propositionen "Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken". Beslutet innebär ett principiellt viktigt steg för den svenska handikappolitiken. Målet för handikappolitiken är ett samhälle som gör det möjligt för människor med funktionshinder att bli fullt delaktiga i samhällslivet. Handikapperspektivet ska genomsyra alla samhällssektorer. Diskriminering av människor med funktionshinder ska bekämpas. Beslutet innebär också att vi nu har en nationell plan för hur samhället ska nå detta mål.

I denna skrift sammanfattas det viktigaste innehållet i handlingsplanen. Riksdagen har godkänt regeringens handlingsplan och förslag och på några punkter gjort tillkännagivanden. Dessa redovisas i respektive avsnitt.

Bl.a. har riksdagen givit regeringen i uppdrag att belysa funktionshindrades totala ekonomiska situation och beräkna kostnaderna för ett mer omfattande högkostnads-skydd.

Förslagen i planen berör myndigheter, kommuner, organisationer, transportörer, butiker, byggare och många andra. Men de berör också alla oss andra som lever i

Sverige. Det är vårt gemensamma ansvar att skapa ett samhälle för alla. Det är vårt gemensamma ansvar att bygga ett Sverige där funktionshindrade har samma rättigheter och möjligheter som andra medborgare.

I regeringsförklaringen 1999 slog regeringen fast att hindren för funktionshindrades rätt att delta fullt ut i samhället ska rivas. Detta kräver att handikappolitiken successivt förändras och bedrivs ur ett demokratiperspektiv. Perspektiven i FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättningar delaktighet och jämlikhet ska vara vägledande. Personer med funktionshinder har samma värde som andra och är medborgare med lika rättigheter och skyldigheter som andra medborgare. En funktionsnedsättning blir ett handikapp först när individen möter brister i en miljö eller verksamhet. När bristerna åtgärdas och tillgängligheten ökar kan handikappet minska eller försvinna.

De nationella målen för handikappolitiken och de förslag till konkreta åtgärder som nu antagits innebär att det handikappolitiska arbetet tydligare inriktas på att undanröja hindren för funktionshindrades rätt till full delaktighet i samhället. Några av förslagen kan genomföras omedelbart, medan andra, som kräver investeringar och attitydförändringar, kan ta längre tid.

”Hinder för funktionshindrades rätt
att delta fullt ut i samhället skall rivas”

ur Regeringsförklaringen 1999

Alla människors lika värde

Grunden för den svenska jämlikhetssynen är alla människors lika värde. Den ovillkorliga rätten till respekt för människovärdet förändras inte av ett funktionshinder, dess grad eller art. En person med funktionshinder ska inte betraktas som ”ett föremål för särskilda åtgärder” utan ska ses som en medborgare med lika rätt och lika möjligheter att bestämma över sitt liv och få sina önskningar respekterade.

För att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor krävs att barn och vuxna med funktionshinder får möjligheter till ett så normalt liv som möjligt. Målet är att barn med funktionshinder ska ha samma möjligheter som andra att växa upp tillsammans med sina föräldrar. Även människor med funktionshinder ska erbjudas god barnomsorg och utbildning, kunna ha ett förvärvsarbete, familj, ha en bra bostad och möjlighet att delta i olika kultur- och fritidsaktiviteter.

Människor med funktionshinder ses fortfarande alltför ofta enbart som vårdobjekt. Följden blir att också handikappolitiken betraktas utifrån ett snävt vårdperspektiv eller möjligen som en social fråga. Människors vård- och omsorgsbehov ska givetvis tillgodoses, men inte så mycket mer. Väljer man i stället att betrakta handikappolitiken som en demokratifråga innebär det att man försöker se människans mycket skiftande behov och förväntningar.

Att tänka i ett handikapperspektiv är att utgå från att människor har olika förutsättningar och att planera utifrån detta. Att inte göra det är att utestänga stora grupper i befolkningen. Målet är att samhället värderar och tar till vara människors olikheter. Funktionsnedsättningar är en av flera naturliga variationer hos en befolkning. Ungefär var femte person i yrkesverksam ålder har något slag av funktionshinder.

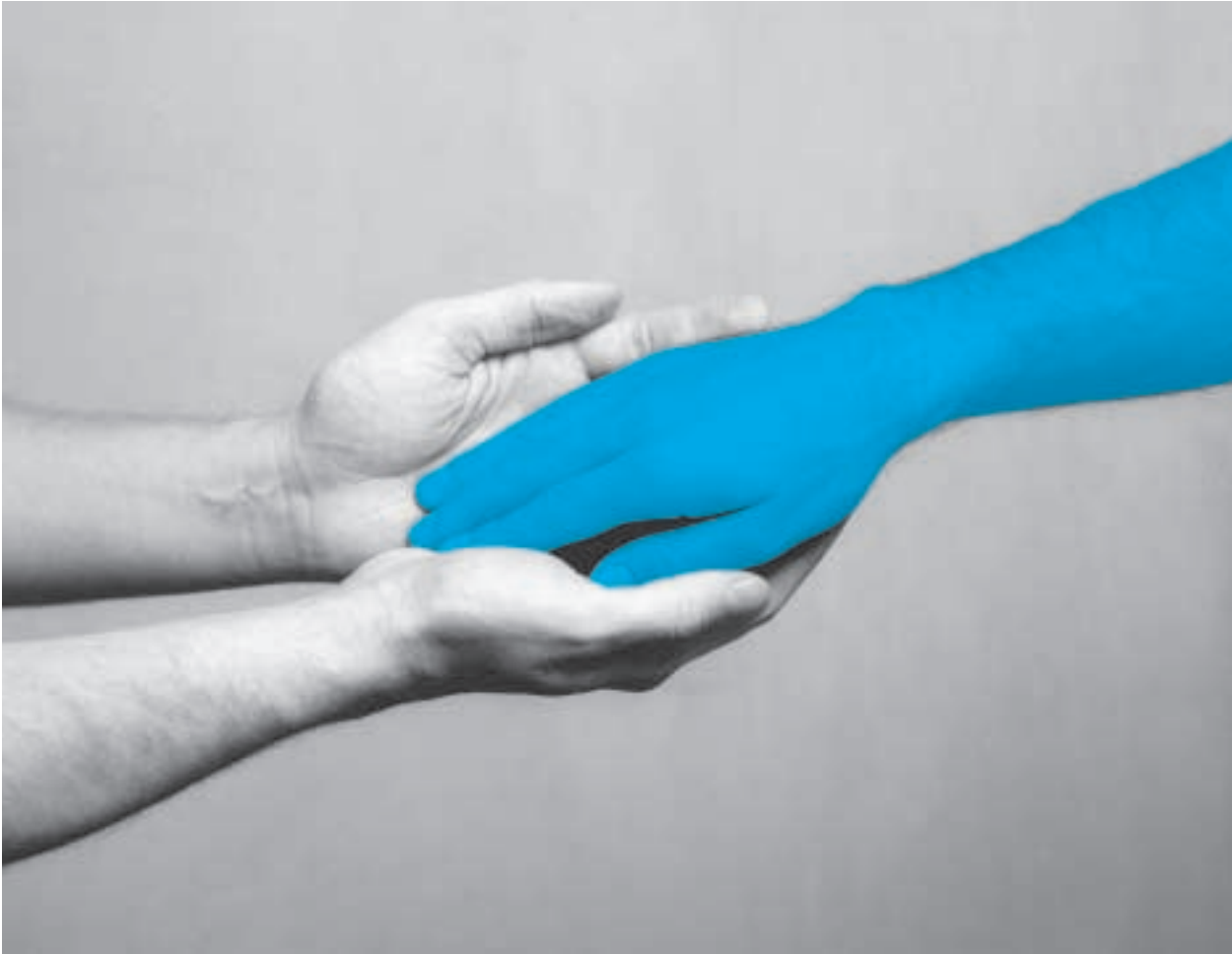
Mångfald är viktigt för demokratin. Genom att människor med olika erfarenheter och bakgrund möts speglas olika perspektiv. Detta leder även till att politiska

och andra beslut blir fullständigare och mer representativa. Staten har här ett särskilt ansvar. En offentlig sektor vars anställdas bakgrund speglar befolkningens sammansättning får ökad legitimitet. Det sänder ut en normgivande signal till samhället i övrigt.

För att Sverige ska klara sig i den internationella konkurrensen och bibehålla välfärden måste alla resurser i landet tas till vara. Det är dålig samhällsekonomi att vissa grupper i samhället inte har tillträde till arbetsmarknaden eller att deras resurser inte kommer till nytta. En prioriterad uppgift är därför att undanröja hinder för människor att bidra till tillväxt och produktion.

Det behövs kraftfulla politiska insatser för att personer med funktionshinder ska få rätten till full delaktighet, värdighet och möjligheter att själva bestämma över sina egna liv. Hur utbildningspolitiken, arbetsmarknadspolitiken, kulturpolitiken, bostadspolitiken, socialpolitiken och samhällsplaneringen utformas avgör möjligheterna att överbrygga klyftor i livsvillkor mellan olika grupper. Handikapperspektivet ryms således inom hela det politiska fältet.

Det är inte ovanligt att funktionshinder i första hand förknippas med personer som är rullstolsburna, synskadade eller har andra synliga funktionshinder. Men personer med funktionshinder som är mer dolda för omgivningen omfattas på samma sätt som andra av de nationella målen för handikappolitiken. Det innebär t.ex. att personer med läs- och skrivsvårigheter ska

kunna få del av samhällsinformation. Tillgänglighet till lokaler och verksamhet kan betyda att allergiker får ökade möjligheter att röra sig fritt i olika miljöer. Frågor om bemötande har stor betydelse för t.ex. personer med psykiskt funktionshinder liksom för mag- och tarmsjuka, njursjuka, hjärtsjuka och andra med kroniska sjukdomar.

Nationella mål för handikappolitiken är:

- en samhällsgemenskap med mångfald som grund,
- att samhället utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet,
- jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder.

Det handikappolitiska arbetet ska särskilt inriktas på:

- att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället för människor med funktionshinder,
- att förebygga och bekämpa diskriminering mot personer med funktionshinder,
- att ge barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder förutsättningar för självständighet och självbestämmande.

Följande arbetsområden ska prioriteras under de närmaste åren:

- att se till att handikapperspektivet genomsyrar alla samhällssektorer
- att skapa ett tillgängligt samhälle
- att förbättra bemötandet.

Handikappolitiken berör hela samhället

Handikapperspektivet ska beaktas inom alla politikområden och i all planering på central, regional och lokal nivå. Utbildningspolitiken bör alltså utformas så att elever med funktionshinder kan delta i den vanliga undervisningen. Arbetsmarknadspolitiken måste inriktas på att personer med funktionshinder ska få tillträde till arbetslivet. Hälso- och sjukvården ska ge personer med funktionshinder möjlighet att leva ett liv som så lite som möjligt begränsas av sjukdomen eller funktionsnedsättningen.

I dag integreras sällan handikapperspektivet i planeringen. I stället för att från början göra en miljö eller verksamhet tillgänglig väljs alltför ofta särlosningar som blir både dyrare och otympligare än om handikapperspektivet hade funnits med från början. Särskilda åtgärder ska vara ett komplement, inte det första alternativet.

Förbättrad tillgänglighet är en viktig demokratifråga. Åtgärder för ökad tillgänglighet ses alltför ofta enbart som kostnader och inte som investeringar. Ökad tillgänglighet leder till bättre förutsättningar för människor med funktionshinder att studera, arbeta och klara det dagliga livet. Detta vinner såväl individen som samhället på. Hjälpmedel och annat stöd som hemtjänst och personlig assistans ska vara komplement. Många åtgärder är både enkla och billiga att vidta. Att göra t.ex. en hemsida tillgänglig för synskadade medför inte högre kostnader om man gör rätt från början.

Ansvars- och finansieringsprincipen

Den så kallade ansvars- och finansieringsprincipen är en av de grundläggande principerna inom svensk handikappolitik. Enligt principen ska all verksamhet vara tillgänglig för alla medborgare, inklusive personer med funktionshinder. Det innebär att kostnader för nödvändiga anpassningsåtgärder ska finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten. Den grundläggande

gande tanken att varje samhällsområde ska ta sitt ansvar är inte ny utan påtalades redan av den socialpolitiska kommittén för mer än 25 år sedan.

Tillämpningen har varierat mellan olika samhällsområden. I till exempel bygglagstiftningen är principen inbyggd och kostnader för nödvändig tillgänglighet ska finansieras på samma sätt som övriga byggkostnader. Men i många fall har avsteg från principen skett och andra bekostat åtgärderna. En orsak till att den inte fått fullt genomslag kan vara att åtgärderna betraktats som sociala åtaganden som ska skattefinansieras. Nu slås alltså med eftertryck denna princip fast.

Myndigheternas ansvar

I en undersökning från 1995 tillfrågades statliga myndigheter om deras lokaler och byggnader var anpassade för personer med rörelsehinder, synskada, hörselskada eller annan funktionsnedsättning. Ungefär 85 procent av myndigheterna uppgav att de hade anpassat lokaler och byggnader för rörelsehindrade. Endast 21 procent hade gjort motsvarande anpassning för synskadade och 39 procent hade gjort det för hörselskadade. Två tredjedelar av de statliga myndigheterna hade ingen information vare sig på punktskrift, kassett, diskett eller i lättläst form. Fyra av tio myndigheter var inte heller beredda att på begäran ta fram information i anpassad form.

En undersökning 1999 visade att drygt hälften av länsrätterna inte var anpassade för rörelsehindrade och saknade anpassning för hörselskadade. Detta är oroande eftersom många personer med funktionshinder är beroende av insatser som vid ett överklagande prövas av förvaltningsrätten.

I en enkät till 26 myndigheter frågade Handikappombudsmannen om FN:s standardregler hade inlemmats i myndigheternas arbete. Ungefär hälften av myndigheterna svarade att detta hade gjorts på ett eller annat sätt. Dessa myndigheter ansåg att reglerna tjänar som utgångspunkt för myndighetens policy på området. Det fanns också myndigheter som framhåller att standardreglerna ligger till grund för mer konkreta handlingsprogram och föreskrifter.

Regeringen menar att varje myndighet har ett ansvar för att inom sitt område leva upp till de nationella målen för handikappolitiken och FN:s standardregler. Handikapperspektivet ska ingå som en naturlig del i varje myndighets ordinarie verksamhet. Regeringen kommer under 2000 att förtydliga detta ansvar i en särskild förordning.

Statliga myndigheter har också ett ansvar för att se till att lokaler, verksamhet och information är tillgängliga för personer med funktionshinder. Staten ska vara ett föredöme i detta avseende. Det samma gäller då staten agerar i rollen som byggherre. Tillgängligheten är viktig ur ett demokratiperspektiv och för att människor med funktionshinder ska ha samma möjligheter som andra att vara statligt anställda.

- **Statliga myndigheter ska integrera handikapperspektivet i den ordinarie verksamheten. Utgångspunkten är FN:s standardregler och de nationella målen för handikappolitiken. Myndigheterna ska även se till att lokaler, verksamhet och information är tillgängliga för personer med funktionshinder.**
- **Tillgänglighet och användbarhet ska genomsyra statliga byggprojekt. Förtydligade krav ska därför ställas vid upphandling i samband med byggprojekt. Motsvarande krav ska även ställas vid hyra av lokal.**
- **Stora eller så kallade besöksviktiga myndigheter ska senast den 31 december 2001 redovisa handlingsplaner för att göra myndighetens lokaler, information och övrig verksamhet tillgänglig för personer med funktionshinder. Åtgärderna i handlingsplanen bör vara vidtagna senast år 2005. Arbetet ska årligen rapporteras till regeringen.**
- **Handikappombudsmannen får i uppdrag att precisera vad som avses med tillgänglighet till lokaler, verksamhet och information.**

Sektorsmyndigheternas särskilda ansvar

Vissa myndigheter har ett särskilt stort ansvar för att de nationella målen för handikappolitiken ska nås. Det är de myndigheter som på central nivå har ansvar för en särskild samhällssektor, t.ex. skolan eller sjukvården. Sektorsmyndigheternas ansvar ska skrivas in i respektive myndighets instruktion. Sektorsmyndigheterna bör samordna, stödja och vara pådrivande i förhållande till övriga aktörer inom sektorn. De ska också skapa samrådsorgan med handikappörelsen.

Handikappolitik är sedan länge ett utpräglat tvärsektoriellt politikområde. De handikappolitiska målen har dock haft svårt att tränga igenom på många samhällsområden. Ett skäl till detta kan vara bristen på konkreta och uppföljningsbara etappmål. Sektorsmyndigheterna får därför i uppdrag att föreslå uppföljningsbara etappmål för att förverkliga de nationella målen för handikappolitiken inom sektorn. Arbetet ska utföras i nära samverkan med andra berörda myndigheter och i samråd med handikapporganisationerna. Beslut om etapp-

målen fattas av regeringen. Varje sektorsmyndighet har ansvar att följa upp sektorsmålen och resultaten ska redovisas i den årliga rapporteringen till regeringen.

En viktig förutsättning för att handikapperspektivet ska genomsyra arbetet på central, regional och lokal nivå inom olika politikområden, är att det utvecklas metoder för analys, konsekvensbeskrivning och uppföljning. Sådana verktyg är förhållandevis utvecklade på handikappområdet. Metodutveckling sker för närvarande inom jämställdhetsarbetet och för arbetet med Barnkonventionen. Ett motsvarande arbete ska påbörjas på handikappområdet.

- **En tydligare struktur på det handikappolitiska arbetet hos myndigheterna ska införas. De myndigheter som har ett sektorsansvar har särskilt stort ansvar för att de nationella målen för handikappolitiken ska förverkligas. Sektorsmyndigheterna ska ges i uppdrag att utarbeta förslag till uppföljningsbara etappmål för respektive sektor, vilka fastställs av regeringen. Etappmålen ska vara uppfyllda senast år 2010.**
- **De myndigheter som föreslås ha ett särskilt sektorsansvar för handikappfrågorna är bl.a. Arbetarskyddsstyrelsen, Arbetsmarknadsverket, Banverket, Boverket, Konsumentverket, Luftfartsverket, Post- och telestyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Sjöfartsverket, Skolverket, Socialstyrelsen, Statens kulturråd och Vägverket. Sektorsansvaret ska preciseras i respektive myndighets instruktion.**
- **Regeringen avser att fortlöpande se över vilka myndigheter som ska ha ett sektorsansvar.**
- **En redogörelse för den nationella handlingsplanens genomförande och de fastställda etappmålen för handi-**

kappolitiken ska lämnas till riksdagen våren 2002. Därefter ska en redovisning om det fortsatta arbetet lämnas till riksdagen vart tredje år.

Offentlig upphandling

Värdet av statens offentliga upphandling är cirka 100 miljarder kronor per år. Den offentliga sektorn i övrigt svarar för cirka 300 miljarder kronor per år. Staten har som normgivare, byggherre, inköpare, förvaltare och hyresgäst ett ansvar att ställa särskilt höga krav för att personer med funktionshinder ska kunna delta i samma sammanhang som alla andra och så långt möjligt kunna använda samma varor och tjänster. Tydliga krav på tillgänglighet och användbarhet ska ställas vid statlig upphandling av t.ex. produkter, tjänster och hyra av lokaler. Kammarkollegiet får i uppdrag att se över om tillgänglighet beaktas i de statliga ramavtalen.

De handikappolitiska målen bör även komma till uttryck i de åtgärder som finansieras med statligt stöd. Allmänna arvsfonden har börjat ta in uppgifter om tillgänglighet vid bedömningen av ansökningar om stöd till anläggningar, lokaler och utrustning. Handikappombudsmannen har föreslagit att statsbidrag till kulturell verksamhet ska vara villkorat med krav på att verksamheten bedrivs i lokaler som är tillgängliga.

- **Vid statlig upphandling ska målet vara att personer med funktionshinder ska ha möjlighet att använda samma varor och tjänster som andra. Tillgänglighet och användbarhet ska därför beaktas.**
- **Handikapperspektivet ska beaktas vid åtgärder som finansieras med statligt stöd. Det ska ses över om detta framgår av reglerna för olika statliga stöd. Om det behövs ska reglerna för statliga stöd skärpas i det avseendet.**

Ett tillgängligare Sverige

Lokaler dit allmänheten har tillträde – exempelvis butiker, restauranger, biografier, postkontor, skolor och domstolsbyggnader – är ofta otillgängliga för funktionshindrade. Detsamma gäller allmänna platser som gator, torg och parker. Lokalerna och platserna kan vara privata eller ägda av kommuner eller staten. En undersökning visar att mindre än hälften av de offentliga lokalernas entréer har ramper. För kommersiella lokaler är motsvarande siffra 20–30 procent. Även i nya lokaler finns ofta brister, t.ex. placeringen av dörröppnare och utformningen av toaletter. Färgsättningen kan vara illa vald med hänsyn till synskadades behov av kontrast och belysningen kan vara bristfällig. Bristen på teleslingor och dålig akustik i offentliga lokaler skapar problem för personer med nedsatt hörsel.

De största hindren finns oftast i den yttre miljön – trottoarkanter, trappor, branta lutningar, nivåskillnader och markbeläggning är några av hindren.

Tillgängligheten i nybyggda bostäder har försämrats under 1990-talet. För att alla ska kunna delta i samhällslivet på lika villkor måste den enskilde i rimlig utsträckning kunna välja bostad och bostadsort utan att begränsas av sitt funktionshinder. Han eller hon ska kunna bo kvar i sin invanda miljö även efter en sjukdom eller skada. På längre sikt är målet att flertalet bostäder ska vara tillgängliga.

Att öka tillgängligheten i befintliga miljöer innebär både kostnader och vinster. Kostnaderna beror helt på förutsättningarna och vilka åtgärder som väljs och hur arbetet planeras. Kostnaderna minskar t.ex. om åtgärderna vidtas samtidigt med andra planerade underhålls- och förbättringsarbeten. Att beräkna de samhällsekonomiska kostnaderna är mycket svårt eftersom man samtidigt måste räkna med kostnaderna för att inte vidta några åtgärder alls. Ökad tillgänglighet kan minska behovet av t.ex. hemtjänst och göra det möjligt för en person att i högre grad klara sig på egen hand. För butiker, restauranger och andra delar av näringslivet kan ökad tillgänglighet ge fler kunder.

Takten i arbetet med att förbättra tillgängligheten på allmänna platser och i offentliga lokaler måste öka. Retroaktiva krav på att ta bort s.k. enkelt åtgärdade hinder i befintliga lokaler och på allmänna platser förs in i plan- och bygglagen. Härigenom förbättras tillgängligheten betydligt. Mer precisa krav ska också ställas vid nybyggnad och ändringar av allmänna platser så att det blir tydligare vad som betraktas som tillfredsställande tillgänglighet.

Riksdagen har uppdragit åt regeringen att uppmärksamma och analysera frågan om sanktionsmöjligheter.

En tioårsperiod är rimlig för att kartlägga, planera, samordna, prioritera, välja de bästa lösningarna och genomföra dem för att all gatumiljö och alla lokaler dit allmänheten har tillträde ska vara tillgängliga.

Regeringen har tidigare betonat vikten av att kommunerna upprättar tillgänglighetsprogram. Dessa program kan ge riktlinjer för hur funktionshindrades villkor i kommunen ska förbättras. Boverket har visat att kommuner med tillgänglighetsprogram kommit väsentligt längre än andra kommuner när det gäller tillgänglighet.

Handikapporganisationerna bör vara en aktiv samrådspart när programmen utarbetas och följs upp. Det är också viktigt förbättra möjligheterna för lokala handikapporganisationer att lämna synpunkter på planer och ny- och ombyggnader. Därigenom skulle många fel och brister kunna förebyggas. Handikapporganisationerna framhåller att de oftast kommer in för sent i processen, dvs. när besluten i praktiken redan är fattade. Boverket har fått i uppdrag att utvärdera de

nuvarande formerna för samråd och möjligheterna att utveckla formerna för brukarmedverkan.

- Enkelt åtgärdade hinder mot tillgängligheten och användbarheten för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga ska vara åtgärdade före utgången av år 2010 i befintliga lokaler dit allmänheten har tillträde och på befintliga allmänna platser.
- Boverket ska ges i uppdrag att förtydliga de krav som nu finns i plan- och bygglagen (1987:10), PBL på tillgänglighet i samband med nybyggnad och ändring av allmänna platser.
- Boverket ska under de närmaste åren prioritera frågor om tillgänglighet för äldre och personer med funktionshinder.
- De lokala handikapporganisationernas möjlighet till samråd i plan- och byggärenden ska ses över.

Nationellt tillgänglighetscentrum

Både bland offentliga och privata organ saknas i dag en djupare kunskap om vilken betydelse tillgängligheten har för personer med funktionshinder. Det saknas också samlade kunskaper om metoder för att uppnå god tillgänglighet, kunskapsutveckling, exempel på bra lösningar och information. Det finns behov av en ökad samordning av befintliga resurser och en förstärkning av de samlade resurserna.

Ett nationellt center för tillgänglighet skapas därför hos Handikappombudsmannen. Centret får en samordnande, stödjande, rådgivande och pådrivande roll i arbetet med att göra samhället tillgängligt. Hjälpmedelsinstitutets roll förändras inte av Handikappombudsmannens vidgade uppgifter. Den erfarenhet och kompetens inom området som finns hos Hjälpmedelsinstitutet bör tas tillvara i det nya tillgänglighetscentrets verksamhet.

Detta innebär inte att någon myndighet, kommun eller del av näringslivet fritas från sitt ansvar att införliva handikappaspekterna och kunnandet inom sin egen verksamhet. Varje berörd aktör ska nu, liksom i framtiden, svara för den del av insatserna som ligger inom dennes normala ansvarsområde.

- Det ska skapas ett nationellt center med uppgift att vara ett nationellt rådgivande organ i tillgänglighetsfrågor. Arbetet med att driva på utvecklingen att göra samhället tillgängligt, bör koncentreras till kunskapsuppbyggnad, rådgivning, utveckling och samverkan. Handikappombudsmannen ska ges ökade resurser för att kunna fullgöra dessa uppgifter. Fr.o.m år 2001 får Handikappombudsmannen 7 miljoner kronor per år för ett tillgänglighetscenter.

Design för alla

Design för alla innebär att produkter, bruksföremål, byggnader, inomhus- och utomhusmiljöer samt IT-produkter och tjänster ska vara tillgängliga och användbara för alla människor – så långt detta över huvud taget är möjligt. Begreppet Design för alla inriktas inte på en begränsad grupp personer. En buss med lågentré är t.ex. inte bara bra för personer med rörelsehinder utan även för passagerare med barnvagn. Man bör alltid sträva efter lösningar som är tillgängliga för så många som möjligt, inte minst när det gäller byggnader och fysisk miljö. Att göra den generella miljön, individuella åtgärder och särskilda produkter för funktionshindrade estetiskt tilltalande bör ses som en utmaning för arkitekter och formgivare.

Statens engagemang i arkitektur, formgivning och design ska förtydligas när det gäller frågor om tillgänglighet. Myndigheterna har engagerats och landets handikapporganisationer har inbjudits att delta med verksamheter inom ramen för Arkitekturåret 2001.

Regeringen har också givit Högscoleverket i uppdrag att se över hur begreppet Design för alla tas tillvara och präglar högskolornas arkitekt- och designutbildningar.

- Konceptet Design för alla bör genomsyra statens arbete inom arkitektur, formgivning och design.

Tillgängliga kommunikationer

Trots mångåriga ambitioner och insatser är behovet av åtgärder för ökad tillgänglighet för funktionshindrade fortfarande påtagligt, framför allt inom kollektivtrafiken. För att driva på utvecklingen krävs en tydligare politisk målsättning.

Persontransporterna ska tillgodose höga krav på tillgänglighet för funktionshindrade. Transportsystemet som helhet och dess olika delar – trafikslag, infrastruktur, färdmedel, trafik, information och annan service – måste ha en sådan kvalitet och samordning att man kan resa från dörr till dörr under värdiga, säkra och bekväma former.

Inom ramen för verkens sektorsrapporter ska utvecklingen mot ökad tillgänglighet årligen redovisas. Det är därför angeläget att trafikhuvudmän och operatörer redovisar till respektive sektorsansvarigt verk vilka åtgärder de vidtagit för att göra kollektivtrafiken mer tillgänglig.

Rikstrafiken får i uppdrag att sammanställa en trafikslagsövergripande lägesbeskrivning, bristanalys och åtgärdsplan på nationell nivå.

Behov av planering och samordning finns även på lokal nivå. I tätorter handlar det mycket om hur gator och gångvägar ska utformas för att funktionshindrade på ett säkert och bekvämt sätt ska kunna ta sig fram. Eftersom utformningen av den lokala miljön och byggelsen i hög grad påverkar tillgängligheten till transportsystemet behövs samordnade åtgärder för att öka tillgängligheten till bebyggelse och transportsystem. Boverket och Vägverket ska därför, i samråd med bl.a. Svenska Kommunförbundet, överväga hur samordnade åtgärder kan införlivas i den kommunala planeringen. Alternativt kan dessa frågor integreras i de kommunala tillgänglighetsprogrammen.

Vid det internationella transportministermötet 1999

godkände Sverige deklarationen om tillgänglighet till transportservice och infrastruktur. Deklarationen understryker regeringarnas ansvar för att all ny infrastruktur görs tillgänglig för funktionshindrade. Deklarationen är, i likhet med FN:s standardregler, inte juridiskt bindande, men den förpliktar regeringarna att leva upp till dess innehåll. I deklarationen uttalas bl.a. att offentliga medel får användas till nationella eller internationella investeringar i infrastruktur endast om höga krav på tillgänglighet för funktionshindrade uppfylls. I regeringens kommande proposition om transportinfrastrukturen för åren 2002–2011 behandlas bl.a. frågor om tillgänglighet till infrastrukturen.

Nya föreskrifter för handikappanpassning av färdmedel i kollektivtrafiken ska därför utformas med utgångspunkt i att färdmedlen ska vara anpassade senast 2010. Med hänsyn till det nuvarande statsbidraget för mer tillgänglig lokal och regional kollektivtrafik ska föreskrifterna i första hand skärpas för denna trafik. Huvuddelen av dessa färdmedel bör vara tillgängliga redan 2003.

Riksdagen har uppdragit åt regeringen att uppmärksamma och analysera frågan om sanktionsmöjligheter.

Vid all upphandling av kollektivtrafik är det viktigt att kräva att färdmedlen är tillgängliga och att personalen har kunskaper om funktionshindrades behov. Staten ska vara ett föredöme även på detta område. Rikstrafiken kommer därför vid upphandling av trafik att ställa höga krav på tillgänglighet för funktionshindrade.

■ **Tillgängligheten till transportsystemet ska fortlöpande förbättras och beaktas vid all planering och upphandling av infrastruktur, färdmedel, trafik och övriga tjänster.**

■ **Arbetet ska ha som mål att kollektivtrafiken ska vara tillgänglig för funktionshindrade senast år 2010. Med detta mål som utgångspunkt ska en trafikslagsövergripande planering genomföras, där kollektivtrafik med stort utbud och resande prioriteras.**

■ **Gällande föreskrifter om tillgänglighet för funktionshindrade till färdmedel inom olika trafikslag ska ses över och skärpas.**

Alternativ telefoni

Enligt telelagen ska alla ha tillgång till teletjänster på likvärdiga villkor. Personer som är döva, hörselskadade, dövblinda eller talskadade ska ha möjlighet att få texttelefonutrustning. Statsbidrag har hittills betalats ut i efterskott till landstingen som förskriver texttelefonutrustningen. Regeringen anser att statsbidraget fortsättningsvis ska fördelas i förskott eftersom det ger landstingen ökad kontroll över verksamheten och bättre möjligheter att tillgodose behov och ge service. Det underlättar dessutom införandet av ny teknik.

Under den senaste tioårsperioden har alternativ telefoni utvecklats snabbt. Datorer med texttelefonprogram har börjat användas och bildtelefoni har utvecklats. Datortekniken med möjlighet till förstörande system och punktskriftsdisplay har givit dövblinda personer möjligheter att kommunicera både genom telefon och via Internet. En ökad ekonomisk satsning är nödvändig med hänsyn till den snabba teknikutvecklingen inom området.

- **Alternativ telefoni bör i ökad utsträckning anpassas till ny teknik. Anslaget bör tillföras ytterligare medel.**
- **Socialstyrelsen får i uppdrag att utveckla bidragsregler för en ny anslagskonstruktion samt utvärdera och följa upp effekterna för brukarna.**

Att rösta – en demokratisk rättighet

Rätten att rösta är en fundamental medborgerlig och demokratisk rättighet. Även om allt fler i dag väljer att poströsta är själva valdagen av särskilt stor betydelse för många människor och en symbol för demokratin. För personer med funktionshinder är det inte självklart att kunna rösta på valdagen. Många vallokaler, i synnerhet i storstäderna, har bristande tillgänglighet.

Handikappombudsmannen har i undersökningar kommit fram till att i var fjärde skola – där många vallokaler återfinns – är det omöjligt för rullstolsburna att komma fram till huvudentrén. I var tredje skola hindras de av smala dörrar eller höga trösklar. Vallokaler bör vara tillgängliga för personer med funktionshinder. En utredare har därför tillsatts för att undersöka om valagen ska ändras.

Drygt en fjärdedel av kommunfullmäktiges sammanträdeslokaler i landet är inte tillgängliga för personer med rörelsehinder, en femtedel av lokalerna saknar hörselslinga och en fjärdedel av kommunerna tar inte fram anpassad information på förfrågan, enligt en undersökning som Handikappombudsmannen gjort. Detta innebär att en stor grupp medborgare utestängs från att ta del av och delta i den politiska debatten och från att vara politiskt aktiva. En kommitté har fått i uppdrag att närmare undersöka hur hindren kan undanröjas.

- **Vallokaler bör vara tillgängliga för personer med funktionshinder.**
- **Personer med funktionshinder ska ges bättre förutsättningar att delta i utformandet av den kommunala demokratin.**

Reglering av tillgänglighet

I dag finns det i Sverige en rad lagar som berör människor med funktionshinder. Det finns emellertid relativt få regler och lagar som kräver generell tillgänglighet för människor med funktionshinder. På många områden saknas helt riktlinjer eller lagstiftning om tillgänglighet och användbarhet. Det finns t.ex. inga regler för tillgänglighet för bankomater och biljettautomater och inte heller för olika former av tjänster som sköts via

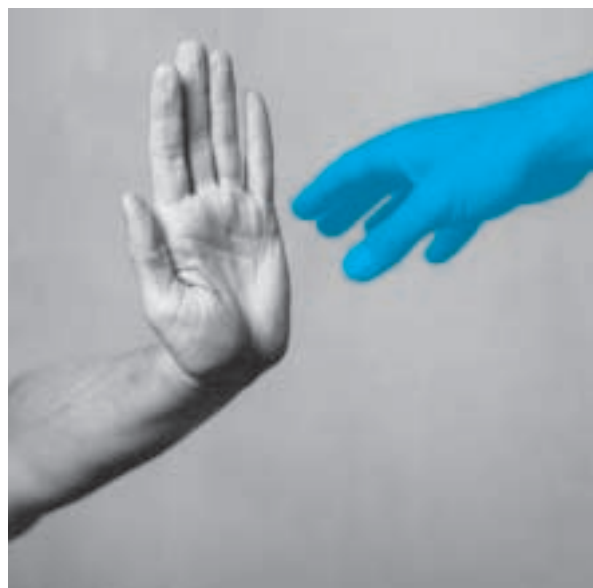
knapptelefon. Andra områden som är oreglerade är tillgängligheten till medier och kultur och till offentliga tjänster och service. För t.ex. personer med funktionshinder kan rätt använd informationsteknologi öka möjligheterna att ta del av varor, tjänster och information och dessutom underlätta kommunikationen människor emellan. Samtidigt finns en risk för att funktionshindrade personer ställs utanför när nya kommunikationsmönster och ny teknik utvecklas. Synskadades tillgång till information på Internet är exempel på ett område som närmare bör ses över. En generell tillgänglighet är samhällsekonomiskt lönsam och bör eftersträvas. Staten har här en viktig roll när det gäller att påverka tillverkarna av nya system och produkter och att styra utvecklingen i mer tillgänglig riktning.

- En utredning ska tillsättas för att se över områden där det inte finns regler om tillgänglighet för personer med funktionshinder.

Bostadsanpassningsbidrag

Bostadsanpassningsbidrag ger möjlighet för en person med funktionshinder att göra de individuella anpassningar av bostaden och närmiljön som behövs. Av kostnadsskäl är det rimligt att den funktionshindrade vid nybyggnad väljer en bostad som är lämplig med hänsyn till behovet så att anpassning i möjligaste mån kan undvikas eller minimeras. För att bidrag ska kunna lämnas krävs att det finns särskilda skäl att välja en bostad som kräver anpassning.

Vid nybyggnad ska det fortfarande krävas särskilda skäl för anpassning av bostaden. Vid köp och byte av bostad ska bidrag dock kunna lämnas till åtgärder som inte är kostnadskrävande även om det inte finns några särskilda skäl för att välja en bostad som kräver anpassningsåtgärd. Är åtgärderna kostnadskrävande krävs dock särskilda skäl även vid köp och byte av bostad.

Ett bättre bemötande

Det finns stora brister i bemötandet av personer med funktionshinder. Många känner sig kränkta, kontrollerade och ifrågasatta då de vänder sig till myndigheter och andra offentliga organ för att få hjälp och stöd.

Möten mellan människor sker inte opåverkade av de värderingar som råder i samhället. Synen på personer med funktionshinder och på handikappolitik har en avgörande betydelse i den enskildes kontakter med olika myndigheter. Det handlar bl.a. om hur samhället genom lagar, regler, programförklaringar, resurstilldelning, tillgänglighetsåtgärder och allmänna värderingar manifesterar sin syn på personer med funktionshinder. Bemötandet är således inte en angelägenhet enbart för funktionshindrade personer själva och de politiker och tjänstemän som i sin yrkesverksamhet möter funktionshindrade. Detta är en politisk fråga som angår oss alla.

Det finns, anser många forskare, ett samband mellan attityd och bemötande, men sambandet är svårt att klargöra. Det är dock klart att personalens värderingar och erfarenheter inte bara spelar en avgörande roll utan är ett grundläggande villkor för ett bra bemötande.

Målet och inriktningen för handikappolitiken är att stärka den enskildes självbestämmande, inflytande och integritet och underlätta delaktighet och jämlikhet. Personer med funktionshinder och deras anhöriga ska

inte vara beroende av vilken människosyn enskilda handläggare har. Samtidigt kvarstår det faktum att det finns mycket som tyder på att det finns en klyfta mellan funktionshindrade personers rättmätiga förväntningar och den verklighet de möter i kontakten med myndigheter, sjukvård, skola och barnomsorg. De grundläggande handikappolitiska värderingarna tycks inte nå fram till den verklighet där beslut som berör personer med funktionshinder fattas. Stat, kommun och landsting kan tillsammans verka för att denna klyfta minskas.

En annan viktig aspekt som kan påverka bemötandet är båda parter förväntningar på mötet. De har ofta olika perspektiv därför att deras kunskaper och erfarenheter skiljer sig. Den enskilde utgår från sin egen vardag medan de professionella talar utifrån sin teoretiska kunskapsvärld och sin arbetsplatskultur. Dessa skillnader i perspektiv har stor betydelse för kvaliteten i bemötandet. Det är viktigt att båda parter uppmärksammar sådana skillnader.

Stopp för domstolstrots

Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) och socialtjänstlagen (SoL) ger den enskilde medborgaren rätt att under vissa förutsättningar och på olika sätt ta del av samhällets service. Ett stort problem som uppmärksammas under många år är att några kommuner och landsting dröjer med att vidta åtgärder som den enskilde har rätt till enligt beslut i domstol. Personer som tillerkänts någon förmån eller insats har fått vänta både månader och år.

Det är självklart att kommuner och landsting – liksom alla övriga fysiska och juridiska personer i samhället – är skyldiga att följa gällande lagar och föreskrifter.

- **Länsstyrelsen ska verka för att kommuner och landsting planerar för att kunna tillgodose framtida stöd- och servicebehov enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade och framtida behov av bistånd enligt 6 f § socialtjänstlagen (1980:620). Länsstyrelsen får förelägga en kommun eller ett landsting vid vite att följa en lagakraftvunnen dom som ger en enskild rätt till vissa insatser enligt respektive lag. De nya reglerna får dock inte tillämpas om verkställighet av en lagakraftvunnen dom enligt lagen om stöd och service till vissa funk-**

tionshindrade och socialtjänstlagen redan har söpts enligt utsökningsbalken (1981:774). Vidare förfaller ett vitesföreläggande om verkställighet söks enligt utsökningsbalken. Den enskilde får överklaga länsstyrelsens beslut på en begäran om vitesföreläggande. Länsstyrelserna får ett tillskott på 2 miljoner kronor till utbildning för de nya uppgifterna.

Tilläggsdirektiv till Författningsutredningen

Under de senaste åren har frågor som rör mänskliga rättigheter kommit alltmer i fokus. Också funktionshindrade personers rättigheter och skyldigheter har diskuterats utifrån detta perspektiv.

Grundlagen innehåller inget förbud direkt riktat mot diskriminering av människor med funktionshinder. I regeringsformen finns dock ett antal rättsligt bindande regler på fri- och rättighetsområdet, bl.a. förbud mot särbehandling på grund av åskådning, ras och kön.

Sverige har med några få undantag valt att införliva funktionshindrade personers rättigheter och stöd i den ordinarie lagstiftningen. All lagstiftning ska se till att personer med funktionshinder inte diskrimineras utan utformas så att människor blir delaktiga i samhällslivet. Det kan emellertid finnas uppenbara risker att lagstiftningen inte riktigt räcker till, att systemen inte ger tillräcklig flexibilitet och valfrihet, att många människor med stora och komplicerade funktionshinder

ändå inte får det stöd och den hjälp de behöver. Vissa områden riskerar också att helt falla utanför lagstiftningen.

■ **Författningsutredningen har fått i uppgift att överväga på vilket sätt funktionshindrades och andra utsatta gruppers delaktighet och jämlikhet i samhället ska komma till tydligare uttryck i programstadgandet i 1 kap 2 § regeringsformen.**

Vidareutbildning av offentliganställda

Personer med funktionshinder behöver ofta stöd från flera håll. Det kan t.ex. gälla habiliterings- eller rehabiliteringsinsatser, handikappersättning, assistans, led-sagarservice, hjälpmedel eller särskilt stöd i undervisningen. Många är engagerade och det krävs ofta en rad kontakter och möten innan beslut om insatsen fattas.

Varje person som den enskilde möter – vare sig det gäller socialtjänsten, skolan, barnomsorgen, hälso- och sjukvården eller försäkringskassan – har således sin kompetens, sina värderingar och sin kunskap.

Det finns samtidigt en bristande samsyn hos olika huvudmän när det gäller att tolka regelverk, att göra behovsprövningar och att ge stöd och möjlighet till inflytande och valfrihet för den enskilde. Anställda som arbetar med handikappfrågor önskar få en bättre kompetens när det gäller områden som rör bemötande, inflytande, självbestämmande, etik och förhållningssätt.

Huvudmännen har ansvar för att personalen får möjlighet att utveckla sin kompetens i frågor som hänger samman med funktionshindrade personers behov och stöd. I dag saknas emellertid mer systematiska och långsiktiga kompetensutvecklingsprogram i dessa frågor hos staten, landstingen och kommunerna. Traditionell kompetensutveckling i form av kortare kurser, enstaka studiedagar och liknande har naturligtvis betydelse. Men dessa kan endast i begränsad omfattning förändra människors attityder och inställning. För att en förändring ska kunna komma till stånd krävs ett långsiktigt arbete och en kontinuerlig dialog på arbetsplatsen. Frågorna om bemötande, förhållningssätt och ideologin bakom de handikappolitiska målen måste hela tiden hållas levande.

Ett nationellt program för kompetensutveckling ska gemensamt utarbetas av handikapporganisationerna

och berörda statliga och kommunala myndigheter. Det nationella programmet ska utgöra en plattform och en utgångspunkt för kompetensutveckling på hemmaplan för politiker, chefer, personal och andra som i sitt arbete möter personer med funktionshinder.

En stor del av denna kompetensutveckling är ett normalt inslag i varje huvudmans ansvar för personalutbildningen. Staten kommer emellertid att medverka till att politiker, chefer och övrig personal som arbetar med handikappfrågor inom statliga, kommunala och landstingskommunala verksamheter får ökad kunskap om området.

För skolans del innebär det nationella programmet för kompetensutveckling ett komplement till den påbörjade treåriga satsningen på kompetensutveckling av skolans personal. Den ska bl.a. stärka skolpersonalens möjligheter att förstå och möta behoven hos elever med olika förutsättningar.

Statens kvalitets- och kompetensråd, som inrättades 1 januari 1999, ska bl.a. verka för att statsförvaltningen har en gemensam förvaltningskultur och förvaltningsetik. Det är viktigt att rådet verkar för att frågor om funktionshindrade ingår som en naturlig del i arbetet med att förbättra de anställdas kompetens. I samråd med Statens kvalitets- och kompetensråd ska Sibus genomföra en särskild informationsinsats riktad till nyckelpersoner inom statsförvaltningen om myndigheternas ansvar för de handikappolitiska frågorna.

■ **Ett nationellt program med en klar förankring i de handikappolitiska principerna bör ligga till grund för kompetensutvecklingsinsatserna på lokal och regional nivå. Statens institut för särskilt utbildningsstöd (Sibus) ska utarbeta och ha ansvar för programmet på central nivå. Till programmet bör knytas ett råd med företrädare för berörda intressenter.**

■ **Sibus ska i samråd med Statens kvalitets- och kompetensråd och andra intressenter ta fram ett utbildningsunderlag för statsförvaltningen i handikappolitiska frågor.**

■ **Särskilda medel – 9 miljoner kronor – ska avsättas för en flerårig satsning på kompetensutveckling för personal inom olika samhällsområden kring frågor som rör bemötande av personer med funktionshinder. Sibus får ett tillskott på 3 miljoner kronor för de nya uppgifterna.**

Forskning

Eftersom många funktionshindrade människor är starkt beroende av hur den offentliga sektorn fungerar har deras livsvillkor i hög grad påverkats av de senaste årens förändringar. Det finns emellertid ingen djupare kunskap om på vilket sätt dessa förändringar påverkat funktionshindrades levnadsvillkor eller i vilken mån människor oftare upplever sig dåligt bemötta. För att personer med funktionshinder ska kunna få det stöd de kan ha rätt till krävs en systematisk kunskap om livsvillkoren. En sådan kunskap är dessutom en förutsättning för att yrkesutbildning och annan vidareutbildning ska kunna utvecklas och hålla hög kvalitet.

Ett problem är emellertid att forskning om handikapp endast i liten utsträckning har intresserat svenska forskare inom beteende- och samhällsvetenskap. Sådan forskning har ingen framträdande plats i vetenskaps-samhället och är ett förhållandevis nytt forskningsfält.

Några viktiga forskningsuppgifter under den närmaste femårsperioden är:

- att studera hur sociala faktorer och funktionshindrade personers livsvillkor och ställning i samhället påverkar deras möjligheter till delaktighet och jämlikhet
- att klargöra vad som kännetecknar diskriminering av funktionshindrade och studera omfattningen av sådan diskriminering
- att ta fram kunskap om vilka särskilda krav som ställs på undervisning av elever i behov av särskilt stöd
- att studera särskilda problem för funktionshindrade kvinnor respektive män ur ett jämställdhetsperspektiv
- att ta fram kunskap om hur olika invandrargrupper syn på funktionshinder kan och bör påverka utformningen av de svenska insatserna.

Ett nytt forskningsråd för sociala frågor och arbetsliv inrättas med ansvaret att bl.a. samordna handikappforskningen. Den långsiktiga utformningen och utvecklingen av handikappforskningen ska läggas fast i ett nationellt forskningsprogram som utarbetas av forskningsrådet.

- **Den socialvetenskapligt inriktade handikappforskningen ska tillföras ytterligare 5 miljoner kronor.**

Kunskap och kultur mot fördomar

Fördomar och myter har alltid varit starka inslag i synen på funktionshinder och bidragit till att skapa utanförskap och oacceptabla livsvillkor. Genom kulturen kan man påverka attityder.

- **Kulturella uttrycksformer som teater, litteratur, film, musik och konst kan minska fördomar, påverka attityder och tydliggöra hur personer med funktionshinder bemöts. Projekt med denna inriktning bör uppmärksammas vid fördelning av stöd ur Allmänna arvsfonden.**

Brukarstöd

Många personer med funktionshinder har svårt att hävda sig i mötet med olika myndigheter. Ofta krävs att den enskilde kan tala för sig och stå på sig. Många vänder sig därför till anhöriga eller brukarorganisationer för att få stöd. Det finns också exempel på brukarstöd i offentlig regi. Handikapporganisationerna har en lång tradition av att på olika sätt stödja och hjälpa sina medlemmar och deras närstående. Ett personligt stöd till brukare med funktionshinder och till brukarstödscenter som bygger på handikapporganisationernas egen aktiva medverkan är intressant, inte minst med tanke på deras oberoende ställning i förhållande till huvudmännen.

- **En försöksverksamhet med personligt stöd till brukare med funktionshinder bör inledas i handikapporganisationernas regi. Syftet bör vara att pröva olika metoder för hur ett sådant stöd, byggt på egen erfarenhet och brukarvillkor kan utformas, organiseras, administreras och finansieras.**

Kultur och medier

Ansvaret för att öka tillgängligheten till olika former av kultur ligger till stor del hos den enskilda kulturinstitutionen. Varje institution bestämmer själv över verksamhetens inriktning. De statliga kulturinstitutionerna och de institutioner som får statsbidrag har dock ett särskilt ansvar att söka nya vägar att nå fram till de

grupper som i dag inte är delaktiga i landets kulturutbud. Det statliga stödet är därför en viktig förutsättning för funktionshindrades möjligheter att ta del av det statliga kulturutbudet. Undersökningar visar att tillgängligheten ökat under senare år men att målet är långt ifrån uppfyllt.

■ **Statens insatser för ökad tillgänglighet inom kultursektorn för funktionshindrade personer bör förstärkas. Inriktningen bör vara den som regeringen förordade i propositionen om kulturpolitik (prop. 1996/97:3). Målet bör vara att verka för allas möjlighet till kulturupplevelser och eget skapande. Statens kulturråd bör därför få disponera ytterligare 7,5 miljoner kronor för genomförande och utvidgning av handlingsprogrammet för ökad tillgänglighet.**

■ **Vidare bör Talboks- och punktskriftsbiblioteket samt Stiftelsen för lättläst nyhetsinformation och litteratur (LL-stiftelsen – Centrum för lättläst) vardera få disponera ytterligare 2 miljoner respektive 500 000 kronor för genomförande av projekt syftande till att öka tillgängligheten till litteratur.**

Utbildning

Utbildningen har central betydelse för allas möjligheter såväl på arbetsmarknaden som i samhällslivet i övrigt. Det gäller i synnerhet för personer med funktionshinder. Trots detta har gruppen människor med funktionshinder en lägre sysselsättnings- och utbildningsnivå än befolkningen i övrigt. Funktionshindrade är fortfarande underrepresenterade inom högskolan. I detta ligger en utmaning för hela utbildningssystemet, från förskolan till den högre utbildningen.

Sverige har kommit långt i ansträngningarna med att skapa en skola för alla och kan i ett internationellt perspektiv sägas ligga i frontlinjen. Barn och ungdomar med funktionshinder bor i dag, med få undantag, tillsammans med sina föräldrar och går i allmänhet i skolor i närheten av hemmet.

Den stora utmaningen i dag – utbildningspolitiskt och verksamhetsmässigt – är hur skolans personal ska hantera det faktum att elever har olika erfarenheter, kunskaper och behov. En av specialpedagogikens mest

angelägna uppgifter framöver kommer att vara att bidra till att skolan ska kunna möta olika behov hos barn och ungdomar.

En treårig satsning startar i år för att öka skolornas kompetens i att möta behoven hos elever med varierande förutsättningar och behov. Det kan t.ex. handla om en generell förståelse för vad funktionshinder innebär eller om att öka kunskaperna om koncentrations- och skrivsvårigheter samt läs- och skrivsvårigheter.

■ **Elever med funktionshinder bör, på samma sätt som övriga barn och ungdomar, ha möjlighet att bo med sina föräldrar eller i deras närhet och gå i en skola i närheten av hemmet. Frågor om attityder och bemötande är centrala, liksom en ökad specialpedagogisk baskompetens hos arbetslagen i skolan.**

Elevers rättssäkerhet

Handikappombudsmannen har påpekat att rättssäkerheten för elever i behov av särskilt stöd i skolan är för svag. Det är få beslut som går att överklaga.

■ **Regeringen har uppdragit åt den kommitté som ser över skollagen att utreda och föreslå hur rättssäkerheten kan ökas.**

Särskolan

Andelen elever i särskolan ökade under 1990-talet, delvis till följd av bättre tillgänglighet till särskolan och att skolformen blivit mer accepterad. Det är emellertid inte acceptabelt om elevökningen beror på bristande resurser i grund- respektive gymnasieskolan.

- Skolverket har därför fått i uppdrag att analysera skälen till att andelen elever i särskolan fortsätter att öka.

Elever med funktionshinder i gymnasieskolan

Enligt uppgifter från Skolverket är ungdomar med funktionshinder överrepresenterade på det individuella programmet. Det saknas kunskaper om huruvida dessa ungdomar sedan går vidare till ett nationellt eller specialutformat program eller lämnar gymnasieskolan med fullständiga slutbetyg.

- Skolverket har fått i uppdrag att analysera orsakerna bakom att elever lämnar grundskolan och gymnasieskolan utan fullständiga betyg samt att elever vid det individuella programmet inte går vidare till andra program. Skolverket ska i detta sammanhang särskilt belysa situationen för elever med funktionshinder.

IT för elever med funktionshinder

På mindre än ett årtionde har informationstekniken, IT, totalt revolutionerat utbildningssituationen för många med funktionshinder. Varje elev med grava synsvårigheter har exempelvis en dator som ett personligt hjälpmedel för sina studier.

- Delegationen för IT i skolan (ITiS) har avsatt särskilda medel för att utveckla läromedel för elever med funktionshinder. Den satsning som nu genomförs har tyngdpunkten på kompetensutveckling av lärare.

Vuxenutbildningen

Kunskapslyftskommittén har påpekat att kvaliteten på undervisningen inom vuxenutbildningen är sämre för funktionshindrade och att människor med funktionsnedsättningar utestängs – helt eller delvis – från kom-

munal vuxenutbildning respektive folkhögskolan. Bristerna uppstår därför att det saknas läromedel, hjälpmedel, tillgång till tolkar och specialpedagogisk kompetens.

- Förutsättningarna för vuxna studerande med funktionshinder och deltagare i behov av särskilt stöd bör stärkas. Kunskapslyftskommittén har i sitt slutbetänkande föreslagit en rad åtgärder för funktionshindrade. Regeringen avser att i slutet av detta år återkomma till riksdagen med förslag om vuxenutbildning för funktionshindrade.

Högskolan

Antalet studenter med funktionshinder har ökat för sjätte året i rad till drygt 1 600 studerande år 1999. Trots detta är gruppen med funktionshinder fortfarande underrepresenterad inom högskolan. Ungefär var sjätte funktionshindrad har eftergymnasial utbildning medan andelen av den totala befolkningen är var fjärde. Två tredjedelar av studenterna med funktionshinder erhöll medel för särskilda stödåtgärder.

Ökad utbildning är viktig för alla grupper, men kanske av särskilt stor betydelse för personer med funktionshinder. Det är därför viktigt att fler ungdomar med funktionshinder ges praktiska möjligheter att studera vid universitet och högskolor. Högskoleverket har sett över systemet med stöd till studenter med funktionshinder och föreslagit hur hindren för studenter med funktionshinder kan undanröjas. Högskoleverket

konstaterar att det behövs ökade ansträngningar för att underlätta för funktionshindrade att studera vid universitet och högskolor. Regeringen återkommer med eventuella förslag till åtgärder.

Hjälpmedel inom utbildning

En av de mest revolutionerande nyheterna för personer med funktionshinder är datorteknikens möjligheter inom hjälpmedelsområdet. Flertalet landsting förskriver i dag både dator och kringutrustning till funktionshindrade elever. Landstingen gör dock olika bedömningar som ibland innebär att vissa grupper av funktionshindrade utesluts. Det kan t.ex. gälla personer med utvecklingsstörning, personer med mindre omfattande funktionshinder eller vissa andra diagnosgrupper. Datortekniken har skapat helt nya möjligheter bl.a för personer med DAMP, ADHD, autism, afasi och dyslexi. Dessa elever får i dag i regel inte en dator som ett personligt hjälpmedel.

Elever i specialskolor samt riks- och regionalt rekryterande skolor kan genom hemlandstingens olika tillämpningar och tolkningar få helt olika förutsättningar för att kunna följa undervisningen.

Ingen utbildningsform – utöver särskolan – har så stort antal studerande med olika funktionshinder som folkhögskolan. Att få tillgång till den service och det underhåll som landstingen står för när det gäller hjälpmedel är därför av stor betydelse för folkhögskolan. Även här finns en osäkerhet om ansvaret.

- **En särskild utredare ska utses för att se över hjälpmedelsförsörjningen för studerande med funktionshinder inom hela utbildningsområdet inklusive förskolan och för att lämna förslag till eventuella åtgärder.**

Assistans vid folkhögskolor

Statsbidraget för så kallad vårdartjänst ger studerande med rörelsehinder möjligheter att vistas på studieorten och studera. Folkhögskolorna i landet har ett stort och varierat kursutbud och skolorna kan i regel erbjuda anpassad undervisning, socialt stöd och en tillgänglig miljö. Assistansstödet vid folkhögskola innehåller såväl

praktisk hjälp som socialt och i viss mån pedagogiskt stöd.

Stödet fördelas av Statens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus) via två anslag. "Bidrag för vårdartjänst m.m." finansierar bl.a. assistansinsatser och riktar sig enbart till deltagare med rörelsehinder. Det andra anslaget, "Bidrag för vissa handikappåtgärder inom folkbildningen" ges för studerande med funktionshinder och kan lämnas oavsett diagnos. Sisus administrerar dessutom Folkbildningsrådets förstärkningsbidrag för stöd till studerande med funktionshinder. Finansieringen sker alltså via tre olika anslag med olika regler som vart och ett ska ansökas om och särredovisas. Bidragskonstruktionen är svåröverskådlig och administrativt krånglig för folkhögskolorna.

Regeringen avser att ändra reglerna för bidraget till vårdartjänst så att det stämmer överens med de handikappolitiska målen. Målet för ett framtida bidragssystem till assistansstöd på folkhögskolorna är en rättvisare finansiell fördelning mellan kursdeltagare oavsett funktionshinder. Stödet ska vara enkelt att förstå och utgå från den enskildes behov av assistans.

- **Regeringen avser ändra reglerna för vårdartjänstanslaget så att anslaget finansierar assistansinsatser för samtliga studerande inom folkhögskola, som har behov av assistans, oavsett diagnos.**

Arbetsmarknad

Människor med funktionshinder står i högre grad utanför arbetsmarknaden än befolkningen i övrigt trots de åtgärder som finns för att underlätta deras situation på arbetsmarknaden.

Det är angeläget att få kunskap om hur arbetsgivarna ser på möjligheten att tillvarata den kompetens som funktionshindrade representerar. Det är viktigt att såväl funktionshindrade som arbetsgivare har kunskap om de möjligheter som finns till stödåtgärder.

- **En undersökning av vilka hinder och möjligheter arbetsgivare ser för att anställa personer med funktionshinder ska genomföras under år 2000.**

Habilitering och rehabilitering

Genom habilitering och rehabilitering ska den enskilde kunna återvinna och utveckla bästa möjliga funktionsförmåga och välbefinnande. Enligt Socialstyrelsens utvärdering finns det fortfarande många som inte får sina habiliterings- och rehabiliteringsbehov tillgodosedda tillräckligt väl. En grundläggande förutsättning för en bra habilitering eller rehabilitering är bemötandet och att hänsyn tas till den enskildes egna önskemål när insatserna planeras. Från flera håll – inte minst hos föräldrar – har man påpekat brister i bemötandet. Socialstyrelsens kartläggning visar att det ser mycket olika ut i landet både när det gäller vem som får vad och varifrån man får sina insatser.

- **Socialstyrelsen ska få i uppdrag att kartlägga på vilket sätt landstingens barn- och ungdomshabiliteringar är tillgängliga för barn och ungdomar med olika funktionshinder i olika åldrar. Kartläggningen bör även omfatta samverkan med andra verksamheter kring utformningen och innehållet i de samlade sociala, pedagogiska, psykologiska och medicinska insatserna till barnen och ungdomarna och deras familjer.**

Individuella planer och samverkan

Enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) kan den enskilde begära att en individuell plan med beslutade och planerade insatser upprättas. Genom planen ska den enskilde få inflytande och överblick över de olika åtgärder och insatser som rör honom eller henne. Vidare är landstingen enligt hälso- och sjukvårdslagen (HSL) skyldiga att upprätta individuella planer över planerade och beslutade insatser inom habilitering, rehabilitering och hjälpmedel.

Dessa planer är en viktig grund både för samverkan mellan olika nivåer och enheter inom kommuner och landsting och mellan olika huvudmän. För den enskilde räcker det inte att de olika delarna i kedjan fungerar var och en för sig. Också samspelet mellan de olika delarna måste fungera.

Handikappombudsmannen har beskrivit hur många föräldrar bollas mellan olika myndigheter och instanser där mängden av olika lagar försvårar en överblick över en oklar ansvarsfördelning. Föräldrarna måste ofta fungera som spindeln i nätet och ständigt vara pådrivande för att barnet ska få det stöd han eller hon behöver.

Socialstyrelsen konstaterar att få individuella planer har upprättats i kommuner och landsting. Orsaken uppges bl.a. vara tidsbrist, informationsbrist, att det saknas riktlinjer, att den enskilde/familjen inte begärt någon plan eller att det helt enkelt inte behövs någon individuell plan.

Det är oroande att arbetet med individuella planer och former för samarbete och samverkan inte utvecklats i den takt som är önskvärd, anser regeringen.

Socialstyrelsen har vidare konstaterat att kommunernas information om LSS är bristfällig. Personer med omfattande funktionshinder har ofta stora svårigheter att själva söka upp och ta del av information. Föräldrar till barn med funktionshinder måste ofta föra en kamp både för att få information om sina rättigheter och för att få de insatser man har behov av.

REGERINGENS FÖRSLAG

- **Socialstyrelsen ska noga följa utvecklingen när det gäller kommunernas och landstingens arbete med individuella planer enligt LSS samt individuella habiliterings- och rehabiliteringsplaner enligt HSL för personer med funk-**

tionshinder. Socialstyrelsen ska också följa hur detta arbete samordnas med andra kompetens- och verksamhetsområden. Socialstyrelsen ska förstärka och intensifiera sina rådgivnings- och informationsinsatser till huvudmännen om handläggning av och modeller för individuella planer enligt LSS och HSL och på det sättet medverka till att sådana planer upprättas i större utsträckning än för närvarande.

- Handikappombudsmannen ska inom ramen för sitt informationsansvar samlat redovisa de insatser som finns för barn och ungdomar med funktionshinder och deras familjer.

Statsbidrag till handikapporganisationerna

Sedan 1960-talet har staten gett stöd till handikapporganisationernas allmänna verksamhet. Bidraget till handikapporganisationerna höjdes successivt fram till år 1994 men har sedan dess legat på oförändrad nivå. Under samma tidsperiod har antalet handikapporganisationer ökat kraftigt. Handikappprörelsen är en viktig

folkrörelse som berikar demokratin. Många av medlemmarna i handikapporganisationerna har till följd av sina funktionshinder svårt att som enskilda personer göra sig hörda, men de kan göra det samfällt genom sina organisationer. Handikappprörelsen gör en viktig samhällsinsats bl.a. genom att följa och rapportera om livsvillkoren för funktionshindrade, peka på behov och brister, föreslå lösningar och medverka både i debatten och i det konkreta arbetet för att bygga ett samhälle för alla.

Riksdagen har uppdragit åt regeringen att följa upp och utvärdera effekterna av de nya bidragsreglerna för handikapporganisationer och särskilt uppmärksamma hur övergången påverkar de mindre organisationerna.

- Bidragen till handikapporganisationer höjs den 1 juli år 2000 med 14 miljoner kronor. Från 1 januari år 2001 tillförs ytterligare 14 miljoner kronor, vilket innebär en sammanlagd nivåhöjning med 28 miljoner kronor per år. Därutöver fördelas 5,5 miljoner kronor den 1 juli år 2000 som en engångssatsning för att underlätta övergången till nya bidragsregler.

Det här är en kort version av propositionen Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken. Kortversionen finns även översatt till engelska, franska, lättläst svenska, punktskrift samt inläst på talkassett.

I faktabladet "Ett tillgängligare Sverige" finns den viktigaste informationen i propositionen sammanfattad i en ännu kortare form. Faktabladet finns också översatt till engelska, franska, lättläst svenska, punktskrift samt inläst på talkassett.

På regeringens hemsida www.regeringen.se finns även faktabladet och propositionen i digital form, bland annat i Real Audio-format.

Dessa olika versioner liksom fler exemplar av den här skriften kan beställas från Socialdepartementet, 103 33 Stockholm, tel 08-405 38 04, fax 08-10 36 33.

Hela propositionen Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken (prop. 1999/2000:79) kan beställas från Riksdagens tryckeriexpedition, 100 12 Stockholm, tel 08-786 58 10, fax 08-786 61 76.

Art. nr S2000.019